

ВПЛИВ МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ НА РОЗВИТОК РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ДЕПОЗИТІВ

У статті розглянуто авторський підхід щодо окреслення сучасної проблематики комплексу питань, які стосуються оцінки функціонування діючої національної системи страхування вкладів фізичних осіб у контексті механізму встановлення розміру страхового відшкодування. Поданий аналіз впливу розміру страхового відшкодування на розвиток ринку банківських депозитів по Україні та регіонах. Розглянуто переваги та недоліки повноважень ФГВФО.

В статье рассмотрен авторский подход относительно современной проблематики оценки функционирования действующей национальной системы страхования вкладов физических лиц в контексте механизма определения размера страхового возмещения. Проанализировано влияния размера страхового возмещения на развитие рынка банковских депозитов как по Украине, так и по регионам. Рассмотрены преимущества и недостатки функций и полномочий, которые возложены на Фонд гарантирования вкладов физических лиц.

The article deals with the problems of functioning national system of insurance deposits for households (private persons) in the context of mechanism for insurance compensation. The analysis of mechanism influence for insurance compensation on development of bank deposits market was conducted in Ukraine and regions. Advantages and defects for powers of Fund of guaranteeing deposits of physical persons was showed.

Ключові слова: система страхування вкладів фізичних осіб, розмір страхового відшкодування, банківський депозит, фізичні особи, банк.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), як і сама система гарантування вкладів фізичних осіб, була створена в Україні в 1998 році саме в період глибокої економічної кризи з метою захисту їх грошових вкладів, що розміщені на рахунках комерційних банків у випадку банкрутства цих фінансово-кредитних установ. За теоретичними постулатами відповідна система страхування депозитів покликана вирішити два головні завдання: захистити від фінансових втрат насамперед дрібних та середніх вкладників, тобто найбільш незахищені верстви населення, а також запобігти масовому вилученню депозитних коштів у випадку погіршення фінансового становища комерційного банку і тим самим забезпечити сталість й стабільність банківської системи взагалі [1]. Саме запровадження такої системи гарантування посприяло зростанню вкладів населення у період стабільного розвитку національної банківської системи 2005-2008 років, а також допомогло певною мірою уникнути впливу негативних явищ банківської паніки та епідемії під час розгортання світової фінансової кризи наприкінці 2008 року, характерною ознакою якої стало зростання індексу споживчих цін до 122,3%, про що свідчать статистичні дані табл. 1.

Отже, оцінюючи показники, наведені у табл. 1, можна стверджувати, що при сталому рівні очікуваних інфляційних впливів (10-12%), за винятком періоду впливу світової фінансової кризи наприкінці 2008 року – протягом 2009 року, спостерігається динамічне зростання вкладень фізичних осіб у банківські установи. Крім того, відбувається зростання частки коштів фізичних

ФІНАНСИ

осіб у пасивах комерційних банків протягом 2011 року (29,04%) порівняно із періодом кризи 2008–2009 рр. (23,5%), що говорить про відновлення довіри населення до банківської системи. Впродовж цього, станом на 1 березня 2012 року активи ФГВФО складають всього 5,3 млрд. грн., а обсяг депозитів вже перевищує 320 млрд. грн., що, зрозуміло, не може вистачити для виплати компенсацій у випадку банкрутства хоча б одного із великих банків. Експерти свідчать, що 20–30% обсягу депозитних вкладень (за обсягом внесків) не потрапляють під державні гарантії, хоча за даними ФГВФО під захистом гарантії за кількістю знаходиться більше 99% вкладників [4].

Таблиця 1

Динаміка основних показників розвитку ринку банківських заощаджень фізичних осіб [2; 3]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кошти фізичних осіб у КБ (млн. грн.)	72542	106078	163482	213219	210006	262613	306205
Частка коштів фізичних осіб у пасивах КБ (%)	33,9	31,2	27,3	23,02	23,9	27,9	29,04
Індекс споживчих цін* (%)	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6

*Примітка: індекс споживчих цін за грудень 2011 року розрахований відносно грудня попереднього року.

Питання функціонування ФГВФО постійно знаходиться в центрі уваги українських науковців та експертів. Зокрема, останні дослідження присвячено становленню, розвитку та ефективності функціонування національної системи страхування банківських вкладів, а їх аналіз доводить, що проблематика вищеназваних питань торкається механізму новітніх ключових позицій у розширенні повноважень ФГВФО відповідно до Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [5]. Проте, оцінюючи реальний вплив створеної системи гарантування вкладів фізичних осіб на стан банківського сектора національної економіки, перш за все залишається актуальним момент встановлення та регулювання розміру страхового відшкодування. Таким чином, завдання дослідження полягає у проведенні аналізу впливу на динаміку заощаджень населення механізму функціонування існуючої системи страхування вкладів у контексті прозорості встановлення розміру гарантованої суми відшкодування.

Керуючись міжнародним досвідом, для ефективної роботи системи захисту депозитів такий розмір страхового відшкодування рекомендовано встановлювати в межах 1-2 часток ВВП на душу населення й коректувати по мірі зростання економіки та доходів населення [6]. Розглянемо відношення розміру страхового відшкодування до ВВП на душу населення як на макро рівні (по Україні), так і на мезорівні (в розрізі регіонів) (табл. 2).

Відношення розміру страхового відшкодування за вкладками до ВВП на душу населення по Україні та за регіонами*

Регіони***	Розмір відшкодування (грн.)	Відшкодування за вкладками/ВВП на душу населення						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011**
Південний	5000	0,69						-
	8000	1,11	0,88					-
	15000		1,66	1,30				-
	25000			2,17				-
	50000			4,33	3,19			-
	150000				9,58	9,28	7,96	-
Центральний	5000	0,65						-
	8000	1,05	0,85					-
	15000		1,60	1,26				-
	25000			2,10				-
	50000			4,20	3,19			-
	150000				9,58	9,68	7,80	-
Західний	5000	0,85						-
	8000	1,38	1,12					-
	15000		2,12	1,65				-
	25000			2,75				-
	50000			5,49	4,28			-
	150000				12,85	13,11	11,17	-
Східний	5000	2,09						-
	8000	1,31	0,61					-
	15000		1,14	0,85				-
	25000			1,41				-
	50000			2,83	2,10			-
	150000				6,29	6,86	5,73	-
Північний	5000	0,44						-
	8000	0,71	0,59					-
	15000		1,12	0,80				-
	25000			1,33				-
	50000			2,67	1,99			-
	150000				5,97	6,20	5,27	-
По Україні	5000	0,53						-
	8000	0,85	0,69					-
	15000		1,29	0,97				-
	25000			1,61				-
	50000			3,22	2,43			-
	150000				7,32	7,56	6,35	5,26
	150000				7,32	7,56	6,35	5,26

Примітки: * таблиця складена автором на підставі даних держкомстату [2] та ФГВФО [7]; ** розрахунок показника за 2011 рік поданий лише по Україні за відсутністю статистичних даних по регіонах та проведений за даними МВФ станом на 01.10.2011 [8] із використанням офіційного курсу гривні до іноземних валют за вересень 2011 року [3]; ***Центральний регіон: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області; Північний регіон: Житомирська, Київська та м. Київ, Чернігівська, Сумська області; Південний регіон: Одеська, Миколаївська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим і м. Севастополь; Західний: Волинська, Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Хмельницька, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; Східний регіон: Донецька, Харківська, Запорізька, Луганська, Дніпропетровська області.

Аналіз табл. 2 свідчить, що показник відношення розміру страхового відшкодування до ВВП на душу населення по Україні загалом не набув свого рекомендованого значення саме в 2005–2006 роках, що передували настанню кризових явищ у фінансово-кредитній системі, а різке зростання даного показника протягом 2008–2011 років завдяки збільшенню розміру відшкодування в 3 рази (з 50 000 грн. до 150 000) став результатом впливу так званого чинника «надмірного регулювання» з метою уникнення

банківської паніки в період кризових явищ. Щодо регіональної особливості, то при введенні розміру страхового відшкодування у 2006 році у сумі 15000 грн. даний показник набув свого максимального значення у 2,12 часток саме у Західному регіоні, який займав лідируючі позиції і в 2010 році (11,17 часток).

Впродовж цього результати соціологічного опитування 2000 респондентів на рівні України, проведеного Агентством США з міжнародного розвитку «FINREP» («Розвиток фінансового сектору») протягом вересня 2010 року, доводять наступне: найбільш лояльними до організованих заощаджень є мешканці Західного регіону (14%) [9, с.28]. З іншого боку, цілком зрозумілим є те, що при зростанні доходів фізичних осіб відбувається тенденція зростання їхніх заощаджень у банківські установи. Проте проведений авторський аналіз статистичних даних про обсяги депозитів фізичних осіб, які залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України) із наявним доходом (у %) за вищеназваними п'ятьма регіонами України за три квартали 2011 року, свідчить про те, що найбільш схильними до заощаджень залишаються фізичні особи Північного регіону (39,8%), враховуючи те, що наявний дохід у розрахунку на одну особу (у відсотках до середнього рівня по Україні) становить 106,2%. З іншого боку, при рівні наявного доходу по Західному регіону у розрахунку на одну особу всього у 83,5% питома вага депозитів становить 12,8% (третє за рангом місце). Таким чином, можна зробити основний висновок – регіональний розвиток ринку банківських депозитів фізичних осіб певною мірою залежить від ступеня захисту від фінансових втрат завдяки встановленню оптимального значення розміру страхового відшкодування і лише в другу – від зміни дохідної частини їх бюджету.

У новому Законі «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» №4452 від 23.02.2012 [5], що був прийнятий на заміну Закону №2740 від 20.09.2011 р. «Про фонд гарантування внесків фізичних осіб» (втрачає силу 21 вересня 2012 року) [10], з метою подальшого реформування ФГВФО і виконання однією із вимог Світового банку в межах реабілітації фінансової системи, а саме виділенні Україні позики на 750 мільйонів доларів США, не встановлена максимальна сума відшкодування вкладнику. Цей розмір встановлюється адміністративною радою ФГВФО в момент прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку, що свідчить про непрозорість даного механізму. Ще одна проблема полягає у невизначенні терміну виконання зобов'язань ФГВФО з відшкодування коштів, що підвищує ризик фінансових втрат вкладника, який розмістив свої заощадження в іноземній валюті, тобто виникає суто суб'єктивний момент прийняття рішень щодо відповідних виплат при зміні валютних курсів. Крім цього, згідно з даним нормативним документом, підвищено ставку регулярного збору з банків з 0,5% до 0,8% від вкладів фізичних осіб в іноземній валюті. Це, на думку фахівців Асоціації комерційних банків, «виправдано лише в умовах зростаючої

ФІНАНСИ

економіки» [11]. Суть полягає в тому, що саме через такі норми відбувається погіршення умов розміщення депозитів в іноземній валюті, що призводить до відтоку заощаджень, хоча попит на валютні кошти залишається на належному рівні. Завдяки погіршенню ситуації на ринках збуту українського експорту існує брак надходжень іноземних інвестицій в Україну, що знов ж таки вплине на розвиток національного банківського сектора зокрема та економіки в цілому і сприятиме подальшій «тінізації» валютного ринку. Загалом, даний нормативний акт [5] передбачає розширення повноважень ФГВФО під час процедури санації та ліквідації проблемних банків, що відповідає практиці європейського фінансового ринку. Проте проведенне оцінювання із врахуванням висновків експертів [4; 11; 12] дає право подати авторську структуру ключових новацій у вигляді їхніх переваг та недоліків щодо подальшого функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні у контексті повноважень ФГВФО згідно з новим Законом «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (таблиця 3).

Таблиця 3

Переваги та недоліки ключових новацій функціонування ФГВФО в Україні

№ з/п	Функції та повноваження ФГВФО	Переваги	Недоліки
1	2	3	3
1	Набуття виняткових функцій ФГВФО щодо здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможних банків.	Відповідає практиці європейського фінансового ринку; найменш витратний метод та швидший процес виведення неплатоспроможних банків з ринку.	Підвищений ризик «бюрократизації»; дублювання функцій НБУ та ФГВФО; ризик «розпорошення» функцій, а також відсутність досвіду та відповідних фахівців Фонду.
2	Розширення повноважень в контексті контролю над банками в частині питань проведення позапланових перевірок.	Посилення контролю над банками.	Відсутність підстав та порядку проведення позапланових перевірок.
3	Скасування мораторію на виплату депозитів, термін яких вже закінчився і на кошти з поточних рахунків вкладників під час роботи тимчасової адміністрації.	Зростання довіри до банківської системи.	Відсутність відповідних ресурсів покриття стає фактором зростання операційно-технологічного ризику (обмеження суми щоденних виплат, встановлення можливості отримання коштів виключно через визначені пристрої для автоматизованого касового самообслуговування клієнтів (банкомати) тощо).
4	Надання права надавати позики співробітниками Фонду, поворотної і безповоротної фінансової допомоги банкам, видавати гарантії тощо.	Додаткові надходження.	Збільшення ризикованості операцій Фонду і тим самим зменшення ефективності виконання основної функції – гарантування відшкодувань.
5	Введення механізму диференційованих внесків банків до Фонду залежно від ризикованості операцій.	Зниження морального ризику та зловживань з боку комерційних банків.	Непрозорість методики розрахунку внесків, яка встановлюється згідно з нормативно-правовим актом Фонду і погоджується з НБУ, може призвести до використання її як засобу тиску на окремих учасників ринку; неможливість достовірної оцінки ризику діяльності окремо визначеного банку завдяки покладенню функції нагляду на НБУ;

Продовження табл. 3

1	2	3	4
			монополізація банківського сектору шляхом витиснення з ринку невеликих банків, на які будуть покладені додаткові витрати.
6	Скорочення терміну початку виплат вкладникам після прийняття рішення про ліквідацію банку (з 2-х місяців до 7 днів).	Зростання довіри до банківської системи.	Невизначення конкретних термінів виконання зобов'язань ФГВФО з відшкодування коштів, що підвищує ризик фінансових втрат вкладника.
7	Підвищення регулярного збору з банків по валютних вкладах фізичних осіб до 0,8% (для гривні – 0,5%).	Девальютизація економіки і стимулювання інтересів банків щодо розширення операцій в національній валюті.	Зростання тінізації валютного ринку.
8	Повноваження фонду щодо звернення з вимогою до власників істотної участі, контролерів та керівників банку про задоволення за рахунок їх майна частини вимог банку в разі, якщо дії чи бездіяльність таких осіб призвели до понесення банком збитків та/або завдання шкоди інтересам вкладників та інших кредиторів банку.	Зниження морального ризику та зловживань з боку комерційних банків.	Фінансова недоцільність у разі визначення значної кількості суб'єктів, які відносяться до субсидіарних боржників.
9	Відсутність конкретизації встановлення максимальної суми відшкодування вкладнику – гарантії за депозитом.	Оперативне реагування на ринкові зміни.	Непрозорість механізму встановлення максимальної суми відшкодування вкладу та перенесення функцій гарантування по вкладах на адміністративну раду Фонду може призвести до послаблення довіри до банківської системи.
10	Зменшення терміну введення тимчасової адміністрації в банку (з 1 року та 3-х місяців), а для системоутворюючих банків – з 18 до 6 місяців.	Найменш витратний метод та швидший процес виведення неплатоспроможних банків з ринку.	Неспроможність дії механізму у період турбулентності і гострих фаз криз; виникнення можливості «ручного» управління шляхом введення повторної тимчасової адміністрації.

Таким чином, аналіз повноважень ФГВФО, поданих у табл. 3, чітко свідчить, що вони розширені в питаннях здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, а також додані допоміжні функції, зокрема так званої «каси виплат».

Дослідження показали, що розвиток ринку банківських депозитів фізичних осіб певною мірою та особливо на регіональному рівні залежить від ступеня захисту від фінансових втрат завдяки встановленню оптимального значення розміру страхового відшкодування. Проте новітній механізм функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб не позбавлений суттєвих недоліків, особливо в ракурсі непрозорості механізму встановлення максимальної суми відшкодування вкладу та перенесення функцій гарантування по вкладах на адміністративну раду ФГВФО, що може в майбутньому призвести до послаблення довіри до банківської системи з боку населення й негативно вплинути на подальший розвиток організованих банківських заощаджень. Подальшого дослідження потребує всебічний аналіз механізму формування ФГВФО та шляхів його покращення.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д.Базилевич, К.С.Базилевич.-К.: Знання, 2005.-351с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.books.efaculty.kiev.ua/str/1/>.
2. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
4. Гриньков Д. Від рук відбитися [Електронний ресурс]: 9 квітня 2012 року. – Режим доступу: <http://www.news.dtk.com.ua/show/ukr/.../17616.html>.
5. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Сайт Російського союзу промисленників и підприємців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rspp.ru>.
7. Сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.org.ua>.
8. Список країн за ВВП (номінал) на душу населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org>.
9. Бонд Р.Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки. 2-ге видання, доповнене та виправлене / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозицька – К: USAID FINREP, грудень 2010. - 42 с.
10. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Григор'єв І. В Україні з'явиться ще один Нацбанк [Електронний ресурс]: 25 березня 2012 року. – Режим доступу: <http://www.news.finance.ua/ua/~2/0/all/.../273900>.
12. Допомога з кадрових питань у запровадженні організаційних змін: проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP) [Електронний ресурс]: 2 квітня 2012 року. – Режим доступу: http://www.fg.org.ua/.../RFP_%20HR%20consulti.